

Konspektas

Kas yra kompiuterinė leidyba

Jau išsiaiškinome, kaip per amžius keitėsi popierinio leidinio spausdinimo technologijos. Leidybinį procesą tol, kol atsirado kompiuteris, sudarydavo daugybė nuoseklių žingsnių. Iš pradžių autorius ranka rašydavo ir taisydavo savo kūrinius popieriuje. Po to rankraštis buvo atiduodamas į leidyklą. Leidyklos redaktorius taisydavo ir derindavo pataisytą rankraščio tekstą su autoriumi. Suredaguotas knygos rankraštis buvo perduodamas į spaustuvę. Čia buvo gaminamas spausdinio originalo *maketas* (angl. *layout*) - toks teksto ir iliustracijų vaizdas, kokį norima matyti išspausdintą popieriuje. Po to buvo spausdinama knyga.

Didžiausia problema keldavo maketo gamyba. Spaustuvės parengtą maketą tikrindavo leidykla, jei reikėdavo - nurodydavo, kur ir ką reikia taisyti, tuomet spaustuvė taisydavo maketą. Po to jis vėl būdavo perduodamas tikrinti į leidyklą. Kartais maketai būdavo taisomi keletą ar net keliolika kartų. Tai užtrkdavo gana ilgai.

Kompiuterio atsiradimas XX a., sparti kompiuterių aparatinės ir programinės įrangos raida turėjo įtakos visoms žmogaus veiklos sritims, taip pat ir leidybai. Šiandien neįsivaizduojame popierinio leidinio rengimo ir spausdinimo be kompiuterinės įrangos. Autorius paprastai perduoda leidyklai įrašytą į laikmeną elektroninį rankraštį. Visą įrangą, reikalingą leidinio maketui rengti, galima sutalpinti ant rašomojo stalo. Toks leidybos procesas, kuriame popieriniam leidiniui rengti ir spausdinti naudojama kompiuterinė įranga, vadinamas kompiuterinė leidyba.

Pastaruoju metu kompiuterinės leidybos sąvoka vartojama ir suprantama plačiau. Mat naujausios informacinės ir komunikacinės technologijos (IKT), visuomenės išprusimas IKT srityje, įgalina leidyklas kurti, o skaitytojus naudotis šiuolaikiškais *elektroniniais leidiniais (e. leidiniais)*. Tai įvairūs laikraščiai, žurnalai, elektroninės knygos (e. knygos), duomenų bazės, žemėlapiai, audiovizualiniai įrašai, kurie platinami skaitmeniniu formatu laikmenose ar publikuojamos saityne. E. leidinių rengimas, kaupimas ir pateikimas taip pat vadinamas kompiuterine arba *elektronine leidyba (e. leidyba)*.

E. leidiniai ypač populiarūs akademinėje ir pedagoginėje visuomenėje. Pirmasis kompiuterinis žurnalas Lietuvoje Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto mokslo darbų rinkinys „Informacijos mokslai“ (www.ledykla.vu.lt/mokslo-darbai/informatijos-mokslai) - pradėtas leisti 1995 m. Nuo 1999 m. Lietuvos mokslų akademijos leidykla (www.lmaleidykla.lt) leidžia 12 mokslo žurnalų, kuriuose publikuojami originalūs moksliniai straipsniai svarbiausiais įvairių mokslų klausimais (daugiausia anglų kalba). Šiuos žurnalus internete galima naršyti nemokamai. Nemažai yra popierinių laikraščių ir žurnalų (*Lietuvos rytas, Respublika, Verslo žinios, Kauno diena, Žemaitis, Be kampų, Vadovas, furistas, Biuro administravimas* ir kt.), kurių elektronines versijas galima skaityti internete nemokamai arba už prieinamą kainą.

Leidėjai, norėdami būti šiuolaikiški, dabar leidžia ir platina spausdintų knygų elektronines versijas. E. knygos gali būti atsisiunčiamos iš interneto (ar įsigyjamose laikmenose) ir peržiūrimos naudojantis aparatine įranga (kompiuteriu, išmaniuoju telefonu, e. knygų skaitytuvų ir kt.). Pavyzdžiui, visų leidyklos TEV leidžiamų vadovėlių elektronines versijas galima atsisiųsti iš interneto (*kioskas.vadoveliai.lt*) į savo kompiuterį už simbolinį mokestį ir naudotis jomis neribotą laiką.

Vilniaus Gedimino technikos universiteto leidykla *Technika* parengė kelis šimtus akademinių e. knygų. Studentai jas gali atsisiųsti į savo kompiuterį nemokamai (www.cbooks.vgtu.lt). Kiti skaitytojai šias knygas gali išsinuomoti savaitei, mėnesiui ar įsigyti visam laikui.

E. knygomis jau prekiauja ir internete parduotuvės, pavyzdžiui, **Skaitykle.lt**. Čia galima įsigyti ne tik e. knygų, bet ir e. knygų skaitytuvų.

Nauji technologiniai pokyčiai daro įtaką ne tik leidėjams, bet ir bibliotekoms. Jos priverstos savo tradicines veiklas atlikti ir virtualiojoje aplinkoje. Vilniaus universiteto biblioteka suskaitmenino turimą pergamentų kolekciją ir leidžia susipažinti su ja visiems besidomintiems (www.mb.vu.lt/sk-kolekcijos). Pergamentai turi ne tik dokumentinę (faktinę), bet ir meninę vertę. Dokumentus galima padidinti tiek, kad netgi matyti fiziniai popieriaus pažeidimai. Gedimino Navaičio labdaros ir paramos fondo įkurtoje interneto bibliotekoje (www.nemokamosknygos.lt) galima rasti Lietuvos ir užsienio autorių knygų, kurios įtrauktos į privaloma mokyklų literatūros sąrašą. Lietuvių klasikinės literatūros antologijos svetainėje (www.antologija.lt/index.html) pateikiami lietuvių autorių kūriniai nuo seniausių dokumentų iki šiuolaikinės literatūros. Šiuos kūrinius galima atsisiųsti nemokamai. Nemažai elektroninių išteklių galima rasti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos svetainėje (www.lnb.lt). skyrelyje *Katalogai ir DB spragtelėjus saitą Laisvai prieinamos duomenų bazės*.

Ismanusis lėle fanas (angl.)

E. knygų skaitytuvai (angl. e-book reader)

Kuo skiriasi spausdinta knyga nuo elektroninės

Panagrinėkime, kuo skiriasi leidybos produktai - spausdintas ir elektroninis leidinys, pavyzdžiui, knyga. Visais laikais tradicinė popieriuje išspausdinta knyga buvo ir tebėra laikoma vertingu daiktu. Skaitytojams patinka kaupti namuose mėgstamiausių rašytojų ar žanrų knygas, jas vartyti, skaityti. Malonu turėti seniai išleistą ar su autoriaus autografu knygą. Tačiau spausdintų knygų kolekcijos apimtį (net ir bibliotekose) paprastai riboja patalpų dydis ir nemaža spaudinių kaina. Į šiuolaikinės laikmenas nesudėtingai telpa šimtai ar tūkstančiai suskaitmenintų popierinių knygų (ar e. knygų) failų. Pavyzdžiui, didžiausios pasaulyje JAV Kongreso bibliotekos fondas (29 mln. knygų, 2,7 mln. įrašų, 12 mln. fotografijų, 4,8 mln. žemėlapių ir 58 mln. manuskriptų) gali būti sukauptas laikmenoje, kurios talpa - 10 TB.

Spausdintoje knygoje paeiliui susegti lapai nuosekliai pateikia informaciją. Dominanti informacija knygoje randama naudojantis turiniu ir / ar dalykine rodykle. Vis dėlto reikiamos informacijos paieška spaudinyje reikalauja nemažai pastangų, patirties ir trunka ilgiau nei informacijos paieška naudojantis kompiuterių programų galimybėmis. Dauguma elektroninių dokumentų žiūryklių leidžia greitai atlikti informacijos paiešką dokumente pagal reikšminius žodžius.

E. knygos - tai ne tik spausdintinių knygų elektroninės versijos. E. knygos dažnai būna parengtos *hipertekstū*. Tokio dokumento atskiros dalys (žodžiai, frazės, paveikslai) siejamos *saitais* su to paties dokumento kitomis vietomis (pvz.: su turiniu, dalykine rodykle) ar kitais tekstiniais, grafikos, garso, vaizdo dokumentais. (Tokios e. knygos pavyzdį - serijos „Lietuva“ knygą „Tautos kilmė“ - galima peržiūrėti saityne adresu www.musicalia.lt/meli.) Interaktyvi e. knygų forma yra labai lanksti. Ji leidžia papildyti e. knygos turinį įvairiais tarpais, pateikti jį įvairiomis kalbomis. Skaitytojai, turintys regėjimo sutrikimų, gali padidinti puslapių vaizdą. Tokiems **skaitytojams** (ir mažiems vaikams) **pritaikytos** „kalbančios“ e. knygos, kurios įgarsintos profesionalių aktorių ir perteikia teksto turinį su intonacija.

Enciklopedijų, žinynų, **vadovėlių** ir kt. knygų turinį dažnai tenka atnaujinti. Tam kartais reikia iš naujo išspausdinti visą knygų tiražą. E. knygos turinys atnaujinamas greitai ir nesudėtingai. Dalis e. knygų net yra atvirojo tipo. Pavyzdžiui, visame pasaulyje populiarią elektroninį¹ enciklopediją *Vikipediją* laisvai gali pildyti ir taisyti patys naudotojai. Tiesa, čia slypi kita problema. Sunku kontroliuoti taip pateikiamos informacijos tikslumą ir teisingumą. Spausdintas enciklopedijas, žinynus paprastai rengia aukščiausios kvalifikacijos mokslininkai, todėl šių spaudinių turinys yra patikimas informacijos šaltinis. Be to, laisvai pildant **elektronines** enciklopedijas (įrašant informaciją iš originalių šaltinių ar / ir publikuojant skenuotas nuotraukas nenurodant Šaltinio, neatsiklausiant autoriaus ir pan.), dažnai pažeidžiamos autorių teisės.

E. knygos gamybai nereikia popieriaus, t. y. bent iš dalies sumažinus popierinės leidybos apimtį, gali pagerėti ekologinė situacija mūsų planetoje. E. knyga nesiglamžo, nedega, neplyšta. Tokia knyga yra mobili; ją lengva perkelti (nukopijuoti) iš vienos laikmenos į kitą, persiųsti ei. paštu ir pan.

E. knyga turi daug privalumų. Tačiau ji gali būti „sklaidoma“ tik kurio nors elektroninio įrenginio ekrane. Skaitymas nuo monitoriaus ekrano, skirtingai nuo popierinio leidinio skaitymo, labai vargina akis. Ypač, kai saulės (ar dirbtinio Šviesos šaltinio) spinduliai krenta tiesiai į ekraną. Be to, specialūs įrenginiai e. knygoms skaityti (e. skaitytuvai) kol kas yra gana brangūs, dažnai jais galima skaityti tik tam tikro formato e. knygas. Išmaniųjų telefonų ekranas gana mažas, jame tekstas sunkiai įžiūrimas. Vyresnioji karta paprastai mieliau renkasi spausdintinę knygą todėl, kad jaučia baimę technikai ir / ar informacinėms technologijoms. Kai kuriems skaitytojams teikia malonumą vien spausdintinės knygos popieriaus lapu vartymas. Todėl spausdinta knyga neskuba užleisti pirmaujančių pozicijų leidybos rinkoje. Vis dėlto technologijos tobulėja, specialiųjų įrenginių kaina tolydžiai mažėja, auga „kompiuterinė“ karta, kuri mieliau renkasi elektroninius nei spausdintinius informacijos išteklius. Todėl laikui bėgant e. leidyba gali sudaryti tradicinei popierinei leidybai rimtą konkurenciją.